

Л. Ф. Демішев, Г. Р. Пікуш

Зернові культури

ЗЕРНОВІ КУЛЬТУРИ – група культурних рослин, які вирощують для отримання зерна. До З. к. належать зерн. злаки, [зернобобові культури](#) та гречка. Є основою рослинництва й с. господарства в цілому. У більшості країн світу ця група культур посідає 1-е м. за розміром посів. площ та валовим збором зерна. В Україні залежно від зонал. та агроклімат. умов посівні площі З. к. у різні роки коливаються в знач. межах. В останні роки вони зросли від 12,5 (2003) до 15,8 (2009) млн га. У заг. структурі посів. площ України З. к. також переважають (58,7 % у 2009). Провідною є озима пшениця, посіви якої щороку займають 5,3–6,8 млн га, валові збори становлять 9,8–25,05 млн т (2009, відповідно, 6,5 млн га і 20,0 млн т). 2-е м. за площами посіву належить ярому ячменю – 3,4–4,9 млн га, валові збори – 6,0–12,6 млн т (2009 – 3,8 млн га, 11,8 млн т); 3-є м. – кукурудзі – відповідно, 1,4–2,5 млн га, 3,8–11,4 млн т (2009 – 2,1 млн га, 10,5 млн т). Зерн. злаки поділяють на хлібні (пшениця, жито, ячмінь, овес) та просоподібні (кукурудза, просо, рис, сорго, чумиза). Це однорічні рослини родини злакових, що мають мичкувату добре розвинену кореневу систему. Напр., в озимій пшениці за сприятливих умов вологозабезпечення вона вже наприкінці осінньої вегетації сягає глибини 120–130 см, а перед збиранням урожаю – до 250 см. Добре розвинена коренева система є біол. основою пристосування культури до посушливих умов вирощування. Матеріал. базу високої продуктивності злаків є їхня здатність до кущіння і формування великої листкової поверхні. Фаза кущіння в озимій пшениці розпочинається через 10–15 днів після появи сходів, у просоподібних – через 25–30 днів. Вихід рослин у трубку настає через 25–35 днів після відновлення весняної вегетації, у ярих (пшениця, ячмінь, овес) – через 12–20 днів після початку кущіння. Стебло у хліб. злаків – порожниста соломина, у просоподібних – заповнене пухкою серцевиною, поділене вузлами на міжвузля. Суцвіття – колос (у пшениці, жита, тритикале, ячменю) або волоть (у вівса, проса, рису, сорго); у кукурудзи чол. суцвіття – волоть, жін. – початок. Жито, кукурудза та сорго належать до перехреснозапильних, ін. – до самозапильних рослин. Плід – зернівка (у пшениці, жита, кукурудзи – голозерна, в ін. злаків – плівчаста) – складається з оболонки, ендосперму та зародка. Зерно пшениці є осн. продуктом харчування. Воно містить до 16 % білка, а також жири, вуглеводи, мінерал. солі. Ячмінь та овес використовують як зернофуражні культури та для виробництва дієтич. круп. Хлібні злаки мають озимі та ярі форми, різні ступ. холодостійкості. Мін. температура проростання зерна 1–2 °С. Озимі культури витримують

температуру на глибині залягання вузла кущіння до -12–14 °С (ячмінь), -18–20 °С (пшениця), -20–22 °С (жито). Просоподібні злаки – тепло- і світлолюбиві рослини. Мін. температура проростання насіння проса 7–8 °С, кукурудзи 9–10 °С, рису 10–12 °С; оптимальна – 20–25 °С. Для цих рослин згубними є навіть незначні (-2–3 °С) приморозки. Для отримання 1 т врожаю хлібні злаки потребують 400–500 т води, просоподібні – вдвічі менше. За оптимальних умов вологозабезпечення та необхідних температур насіння проростає через 3–4 доби після посіву, а ще через 4–5 діб з'являються сходи. У хліб. злаків насіння проростає 3–6-ма первин. корінцями, у просоподібних – одним. Зерн. злаки протягом вегетац. періоду проходять такі фази розвитку: проростання насіння, сходи, кущіння, стрілкування, колосіння, цвітіння, запліднення, наливання і досягання зерна. На 1 ц зерна і відповідну кількість вегетатив. маси зерн. злаки витрачають з ґрунту 3–4 кг азоту, 1,5–2,5 кг калію й 1,0–1,5 кг фосфору. Найвибагливішими до ґрунту є пшениця, кукурудза, рис, просо. В період стрілкування в усіх зерн. злаків відбуваються найінтенсивніший приріст рослин, формування репродукт. органів, чим зумовлена потреба у пожив. речовинах. У цей період важливе значення для збільшення врожаю має підживлення мінерал. добривами. Фаза колосіння у хліб. злаків, проса й рису настає через 20–30 днів після стрілкування; цвітіння та запліднення – через кілька днів після колосіння і триває від 5–6-ти до 8–10-ти днів (залежно від біол. особливостей культури та погод. умов). Фаза формування та наливу зерна триває 16–20 днів (молочна стиглість) і змінюється фазою воскової стиглості. У кукурудзи тривалість цього періоду залежить від скоростиглості рослин та погод. умов. Збирання зерн. злаків розпочинають у фазі воскової стиглості зерна після припинення приросту ваги зернівки.

Рекомендована література

1. див. Зернове господарство.

Бібліографічний опис:

Зернові культури / Л. Ф. Демішев, Г. Р. Пікуш // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2010. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-16052>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).